

ДНІПРОДЗЕРЖІНСЬК (до 1936 і від 2016 — **Кам'янське**) — місто обласного значення **Дніпропетровської області**. Міськраді підпорядковані селище **Карнаухівка**, с. Світле. 1938 до складу міста включено села Романкове та Тритузне. Адміністративно-територіальні райони: Баглійський, Дніпровський, Заводський. Розташоване на обох берегах Дніпра (Кам'янського водосховища), за 35 км від обласного центру. Площа 138 км². Населення станом на 2001 — 255 841 особа (складає 90,7 % до 1989): українців — 82 %, росіян — 16 %, проживають також білоруси, вірмени, євреї, поляки. Залізничний вузол, **Дніпродзержинський річковий порт**. Через місто пролягають шляхи до Дніпропетровська, м. Верхівцеве Верхньодніпровського р-ну, а також автомобільні та залізничні магістралі через греблю ГЕС і мостовий перехід на Лівобережжя. Високорозвинена транспортна інфраструктура.

Територія сучасного міста була заселена ще понад 100–40 тис. р. тому, про що свідчить виявлена 1957–59 Романківська ранньопалеолітична стоянка. За доби Київської Русі у цій місцевості проходили важливі торгові шляхи — Соляний, Залізний, водний «із варяг у греки», pobl. була переправа через Дніпро. Унаслідок спустошливих татаро-монгольських набігів ці землі отримали назву Дикого поля. У 1-й пол. 17 ст. на Торжанському шляху засновано с. Романкове. Масове заселення території сучасного міста почалося за Нової Січі (1734–75), коли виникли запорозькі слободи Кам'янське (1750; назва походить від слова «камінь»), Тритузне (1740), Карнаухівка (1-а пол. 18 ст.). Від 1775 — у складі Слов'янської провінції Саксаганського (Новокодац.) повіту Новоросійської губернії, від 1802 — Катеринославського повіту Катеринославської губернії. Відірване від головних торгових шляхів і основних промислових районів, Кам'янське розвивалося досить повільно. 1781 його населення складало 840, 1859 — 2 926 осіб. Жителі займалися землеробством, скотарством, рибальством, промислами. Бурхливий розвиток села припадає на 2-у пол. 19 ст. — період індустріалізації Російської імперії. Тоді було збудовано низку кузень, олійниць, крамниць, млинів (1887 — 17 од.). У 1880-х рр., із будівництвом Катерининської залізниці, яка проходила pobl. і з'єднувала Донбас із Криворіжжям, відбувалося промислове піднесення Кам'янського. 1884 на пн.-зх. околиці для потреб залізниці введено в дію шпалопросочувальний завод, відкрито залізничну ст. Тритузне, яку зі ст. Запоріжжя-Кам'янське з'єднувала спеціальна гілка. 1887 іноземне акц. Пд.-Рос. Дніпровське металургійне товариство розпочало тут будівництво найбільшого на той час

металургійного заводу (перша доменна піч задута 1889; нині **ВАТ «Дніпровський металургійний комбінат ім. Ф. Дзержинського»**). У пошуках заробітків у селище прибували селяни не лише з навколишніх сіл, а й з центральних губерній Рос. імперії, Білорусі, Польщі. За рахунок переселенців населення 1896 збільшилося до 19 тис. осіб, 1913 становило 40,4 тис. На межі 19–20 ст. на землях Кам'янського, орендованих і викуплених у сільського товариства, побудовано селища для службовців і робітників: Верхня Колонія, Нижня Колонія, Нові Плани, Піски. На поч. 20 ст. діяли заводське двокласне училище, 2 гімназії, 9 початкових шкіл, заводська лікарня, народна аудиторія, заводський клуб, яхт-клуб, Свято-Миколаївська (заводська) та Різдва Пресвятої Богородиці церкви, римо-католицький костел св. Миколи, лютеранська кірха, 2 синагоги, молитовні будинки старовірів та євангелістів. Від 1917 — місто. У ході воєнних дій 1918–20 влада неодноразово змінювалася, 1 січня 1920 остаточно утвердилася більшовицька. 1936 на честь радянського державного та партійного діяча **Ф. Дзержинського** місто отримало нову назву. Жителі міста та навколишніх селищ потерпали від голодомору 1932–33, зазнали сталінських репресій. Від 22 серпня 1941 до 25 жовтня 1943 — під німецько-фашистською окупацією. Гітлерівці вивезли на каторжні роботи до Німеччини 2994, вбили 1069 містян. 1970 місто нагороджене орденом Трудового Червоного Прапора.

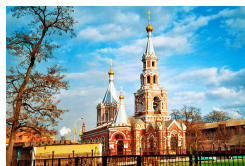
Після відновлення незалежності місто — значний промисловий центр Придніпров'я, в якому розташовано 43 підприємства, переважно чорної металургії та хімічної промисловості, а також машинобудування та виробництва буд. матеріалів. Окрім металургійного комбінату, провідними є ВАТ — **«Дніпровагонмаш»**, **«ДніпроАЗОТ»**, **«Баглійкокс»**, **«Дніпродзержинський коксохімічний завод»**, **«Дніпровський автобусний завод»**; **Дніпродзержинська ГЕС**. Функціонує 1188 малих підприємств. У Д. — 45 заг.-осв. шкіл, 36 дитсадків; **Дніпродзержинський технічний університет**, **Дніпродзержинське музичне училище**, 2 проф.-тех. навчальні заклади; 5 проект. та науково-дослідних установ, зокрема й інститут **«Дніпродзержинськцивіль-проект»**, **Азотної промисловості та продуктів органічного синтезу Український державний науково-дослідний та проектний інститут**; 25 лікув. та профілакт. закладів; 3 кінотеатри, 6 Палаців культури та клубів, **Дніпродзержинський музично-драматичний театр ім. Лесі Українки**, **Дніпродзержинська історія міста музей**, 6 муз. шкіл, художня школа ім. І. Першудчева; 3 спорт. клуби, 3 стадіони, 7 ДЮСШ; понад 30 філій і відділ. банків. Виходить 8 газет (міська — **«Відомості»**);

працюють міське радіомовлення, приватні канали телебачення. Серед художніх колективів — народний цирковий колектив «Арена сміливих», ансамблі бального танцю — нар. «Елегія» та зразк. «Лілея», естрад. танцю «Варіант», засл. капела бандуристів, засл. ансамбль нар. танцю «Дніпро», клуб спорт. бального танцю «Сокіл», дит. хореогр. ансамблі «Зіронька» та «Веселка». У місті народилися: парт. та рад. держ. діяч **Л. Брежнєв**; фахівець у галузі обчислюв. техніки, чл.-кор. НАНУ **В. Боюн**, анестезіолог-реаніматолог, чл.-кор. НАНУ, АМНУ **Л. Новицька-Усенко**, фахівець у галузі автоматизації вироб. процесів, чл.-кор. РАН **О. Матвієнко**, д-ри н. — лікарі **С. Баранник**, **Л. Буряк**, **В. Вищипан**, **В. Дашкевич**, **Т. Єрошкіна**, **В. Карпукін**, **І. Люлько**, матеріалознавці **В. Бойко**, **В. Бочка**, **Є. Ісаєв**, **Є. Кривко**, **С. Ладохін**, **А. Огурцов**, **М. Яловий**, літературознавець **В. Гусєв**, мовознавець **Е. Гончаренко**, хіміки **В. Дуленко**, **В. Купрін**, гірн. інж. **А. Зільберман**, правознавець **Н. Кузнецова**, фізик **Є. Копанець**, фізіолог **О. Слесаренко**; письменники **Є. Берлін**, **В. Бурхан**, **В. Буряк**, **О. Завгородній**, **Р. Маменко**; художники **М. Додарев**, **А. Жежер**, **А. Ломовський**, **В. Мельник**, **В. Овчинников**,

скульптор **І. Першудчев**, майстер різьблення на дереві **С. Дорошенко**, майстриня петриків. розпису **У. Скляр**; танцюрист, хореограф, нар. арт. України, д-р мистецтвознавства **К. Василенко**, актор, засл. арт. УРСР, нар. арт. РРФСР **О. Голобородько**, актор та режисер, засл. арт. УРСР **Ю. Горуля**, артист, засл. арт. УРСР **А. Венжега**, актриса, засл. арт. УРСР **В. Чайковська**, композитор **М. Іванов**, піаніст, скрипаль **В. Козін**; спортсмени **Л. Аржанникова** (стрільба з лука), **Н. Губа** (веслування академічне), **Д. Завгородній** (плавання), **С. Коростильов** (стрільба кульова), **Д. Краєвський** (плавання), **О. Ронжина** (веслування академічне); Герої Рад. Союзу **Ф. Колесников**, **П. Мурахтов**, **О. Поздняков**, **І. Шепетов** та ін. Серед пам'яток архітектури — Свято-Микол. собор (1894). Своєрід. символ міста — монумент «Прометей» (вис. 26 м, 1922, арх. О. Сокол). Встановлено пам'ятники **Ф. Дзержинському** (1967, скульптор **І. Першудчев**) і **Т. Шевченку** (2000), монументи «Жінка-мати» (2003; обидва — скульптор **Г. Хачатрян**) та воїнам-визволителям (1975, скульптор **А. Зайцев**), погруддя **Л. Брежнєва** (1976, скульптор **В. Сонін**), скульптурну композицію, присвяч. **Н. Назарбаєву**.

Н. М. Буланова

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Дніпродзержинськ / Н. М. Буланова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-22219>. – Останнє поновлення : 2024.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).